

גר ותושב אנכי

"גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפניי" (בראשית כג ד).¹
 "כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו פצל ימינו על הארץ ואין מקנה" (דברי הימים א כט טו).²

מסכת אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מה

כל שיש בו ג' דברים הללו - מתלמידיו של אברהם ... עין טובה רוח נמוכה נפש שפלה ... רוח נמוכה מנין?
 שנאמר: "גר ותושב אנכי עמכם" (בראשית כג ד).³

אגדת בראשית (בובר) פרק לד (פרק כד בפרשתנו)

"ואברהם זקן ... אמרו לו: אתמול היית שולט בכל העולם, דכתיב: ברוך אברם לאל עליון וגוי" (בראשית יד יט),
 ועכשיו אתה אומר: גר ותושב אנכי! אמר להם: ומה אעשה שמתה אשתי.⁴

בראשית רבה פרשה נח סימן ו

"גר ותושב אנכי עמכם". "גר" - דייר, "תושב" - בעל הבית. אם רציתם - גר, ואם לאו - בעל הבית, שכך אמר לי
 הקב"ה: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת" (בראשית טו יח).⁵

רשב"ם בראשית פרק כג פסוק ד

גר ותושב אנכי עמכם - מארץ נכרייה באתי לגור כאן ונתיישבתי עמכם, לכן אין לי מקום קברי אבות הנה.⁶

פירוש אבן עזרא על הפסוק

גר לבדו הוא הלן. ותושב הוא הגר הי ושב בארץ. אמר: הנה אני תושב עמכם, והמות גזור עלינו ואין לי מקום
 שיהיה לי אחוזה כמו נחלה, או מקום שאוחז אותו בכסף להיות קבור למת.⁷

¹ במילים אלה פותח אברהם את פנייתו לבני חת, תושבי קרית ארבע היא חברון, בבקשה לקניית אחוזת קבר משלו. וכבר הרחבנו בנושא קניית מערת המכפלה בדברינו [קניית מערת המכפלה](#) בפרשה זו בשנה האחרת. וכבר שם התעכבנו מעט על הביטוי "גר ותושב אנכי עמכם" והפעם נבקש להרחיב. ואם חזרנו וכפלנו, אינו דומה השונה מדרשו מאה פעם לשונה מאה ואחת ואין בית מדרש ללא חידוש.

² ובתהלים לט יג: "כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי". אברהם אבי האומה מצד אחד ודוד ראש למלוכות מצד שני מכריזים על עצמם גרים ותושבים - בארץ המובטחת ובמציאות האנושית בכלל. ובתוכם עומדות כל המצוות המרובות שנצטוונו ו להיזהר בכבודם ובמעמדם של הגרים והתושבים הזרים אשר עמנו (שלא לדבר על גרי צדק שבאו לחסות תחת כנפי השכינה). ראה דברינו [גר לא תונה](#) בפרשת משפטים. הנימוק בתורה הוא פשוט וברור ודי בו: "כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שש פעמים בתורה, שניים בספר שמות, שניים בספר ויקרא ושניים בספר דברים!), אבל ניתן גם לפתוח את היריעה ולהרחיבה לאברהם ודוד, לספר הספרים בכללותם ולקונספט הרחב של אדם המכיר בגרותו ותושבותו הזמניים עלי אדמות, כפי שנראה במדרשים ובמקצת מהפרשנים להלן.

³ ראה גם תרגום יונתן על הפסוק המוסיף את המילה אנה: "גר ותושב אני עמכם, אנה מכרו לי אחוזת קבר עמכם ואקבור את מתי שם". בדברינו [קניית מערת המכפלה](#) עמדנו על האפשרות שיש כאן אולי גם טקטיקה מחושבת של אברהם שהכיר היטב את הקושי של מכירת קרקע לאחרים ע "י תושבי המקום ובא בגישה כנועה מחושבת. אבל כשחז"ל רוצים ללמדנו דרך ארץ וכיצד להיות מתלמידיו של אברהם (ראה האמרה: "חייב אדם לומר אימתי יגיעו מעשי כמעשה אברהם יצחק ויעקב", ילקוט שמעוני פרשת ואתחנן רמז תתל) הם בוחרים בדברי אברהם: גר ותושב אנכי עמכם שבפרשתנו, טקטיקה או לא טקטיקה.

⁴ אברהם שלאחר מות שרה שוב איננו אותו אברהם. ראה סנהדרין כב ע"ב: תנא: אין איש מת אלא לאשתו, ואין אשה מתה אלא לבעלה. אין איש מת אלא לאשתו, שנאמר: וימת אלימלך איש נעמי. ואין אשה מתה אלא לבעלה, שנאמר: ואני בבאי מפקד מתה עלי רחל". האם הפנים אברהם את משמעות מעשהו בעקדה לגבי שרה? ראה דברינו [חיי שרה - מחיר העקדה](#) בפרשה זו בשנה האחרת.

⁵ מדרש זה מציג עמדה תקיפה של אברהם במו"מ לקניית מערת המכפלה שנותן גם פירוש הרבה יותר לוחמני למשפט: "גר ותושב אנכי". גם המילה "אנכי" נחשבת ליותר תקיפה ואסרטיבית. רש"י בפירושו לפסוק, לאחר שמפרש עפ"י הפשט: "גר ותושב - גר מארץ אחרת ונתיישבתי עמכם", מביא מדרש זה: "ומדרש אגדה, אם תרצו הריני גר, ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה (לעיל יב ז) לזרעך אתן את הארץ הזאת". ולא ברור מה תקיפות יש כאן, שהרי יכולים בני חת לבחור באופציה הראשונה ולומר: רוצים - גר! וכבר הרחבנו כאמור בנושא זה בדברינו [קניית מערת המכפלה](#) בפרשה זו בשנה האחרת ולא נאריך שוב כאן.

⁶ הנכד בעקבות סבא רש"י שלפני שמביא את המדרש התקיף הקודם אבל בפשט הפסוק אומר: "גר מארץ אחרת ונתיישבתי עמכם". לא התרפסות ולא תקיפות כאן, אלא טענה פשוטה שנכון שאינני "תושב מקדמת דנא" ובאתי לכאן מארץ אחרת (נראה שבאותה תקופה פרטים ועמים רבים נדדו), אבל כעת מספיק שנים עברו ואני תושב הארץ ויש לי בה זכויות. "גר" לחוד ו"תושב" לחוד ולא "גר תושב" בנשימה אחת.

פירוש אור החיים על הפסוק

"... ויש לך לדעת כי כל תורתנו הקדושה היא שכליות, ובפרט בענייני ההנהגה הארצית. וכמו שאנחנו מתנהגים בגר היושב עמנו, כך יתחייב שכליות יושבי הארץ להנהיג ביניהם להחיות אדם שהוא גר ותושב עמהם ולתת לו מתנת חיים".⁸

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישב סימן ג

"כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו" (דברי הימים א כט טו). כן הן הצדיקים, הקב"ה עשה אותן עיקר, והן עושין עצמן טפלין. אברהם גידלו הקב"ה, שנאמר: "ואברכך ואגדלה שמך" (בראשית יב ב), וכן: "קום התהלך בארץ" (שם יג יז). והוא אומר לבני חת: "גר ותושב אנכי עמכם" (שם כג ד).⁹

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין משפטים פרשה יח

... חביבין הגרים שבכל מקום הוא מכנן כישר אל; נקראו בני ישראל עבדים, שנאמר: "כי לי בני ישראל עבדים" (ויקרא כח נה), ונקראו גרים עבדים, שנאמר: "לאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים" (ישעיה נו ו). נקראו ישראל משרתים, שנאמר: "ואתם כהני יי' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם" (ישעיה סא ו), ונקראו הגרים משרתים, שנאמר: "ובני הנכר הנלוים על יי' לשרתו" (ישעיה נו ו). נקראו בני ישראל אוהבים ... ונקראו הגרים אוהבים ...; נאמר בישראל ברית ... ונאמר בגרים ברית ... נאמר בישראל רצון ... ונאמר בגרים רצון ... נאמר בישראל שמירה, שנאמר: "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל" (תהלים קכא ד), ונאמר בגרים שמירה, שנאמר: "יי' שומר את גרים" (תהלים קמו ט). אברהם קרא עצמו גר, שנאמר: גר ותושב אנכי עמכם; דוד קרא עצמו גר, שנאמר: גר אנכי בארץ (תהלים קיט יט), ואומר: כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ ואין מקוה (דברי הימים א כט טו), ואומר: כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי (תהלים לט יג).¹⁰

ספרא בהר פרשה ג

⁷ אבן עזרא עדיין בדרך רש"י ורשב"ם, אבל משלב גם את ההיבט הרגשי הקשור במות שרה ואת המאורע שדורש פתרון מיידי. אם לא היינו תושבים-אחים עד היום, הנה המוות גזר עלינו לחיות ביחד. ואולי בדומה גם פירוש רד"ק על הפסוק: "גר ותושב - גר אנכי כי ימים רבים ישבתי ביניכם ודעתי לשבת עמכם, לפיכך אמר אני מבקש מכם שתתנו לי מקום בארצכם שיהיה לי אחוזה ולבני אחרי, ואנכי מבקש מכם עתה אלא אחוזת קבר". ורבינו בחיי מפרש: "אמר אברהם: גר ותושב אנכי עמכם, כלומר גר אנכי מארץ אחרת שבאתי להתישב עמכם ואין לי בית הקברות שיהיה לי נחלת אבות, ואתם: תנו לי אחוזת קבר עמכם, שאהיה כאחד מכם אע"פ שאני גר, מאחר שאני רוצה להתישב עמכם". וראה כמו כן את פירוש רמב"ן: גר ותושב אנכי עמכם - היה המנהג להיות להם בתי קברות, איש לבית אבותיו, ושדה קבורה אחד יקברו בו כל הגרים. והנה אברהם אמר אל בני חת, אני גר מארץ אחרת ולא הנחלתי מאבותי בית הקברות בארץ הזאת, והנה עתה אני תושב עמכם, כי חפצתי לשבת בארץ הזאת, ולכן תנו קבר להיות לי לאחוזת עולם כאחד מכם". נראה שרוב מפרשי המקרא הולכים בדרך עניינית ופשוטה, דרך האמצע בין המדרשים הנוקטים לשון תקיפה במיוחד או כנועה במיוחד.

⁸ לפני שניפרד מפרשני המקרא ונחזור למדרשים, נראה עוד את פירוש אור החיים, הגם שהוא לוקח אותנו למקומות קצת אחרים של מצוות שכליות ושמעיות, של מושכלות שכלל החברה האנושית מחויבת להם וכו'. ראה דבריו שם שהוא מתחיל מציטוט מהלכות זכיה ומתנה ברמב"ם לגבי נתינת מתנת חיים לגר תושב שאנו מצווים להחיותו. עם קום המדינה עסקו ראשי הרבנות דאז, בראשם הרב הרצוג, ביחס לשאינם יהודים במדינת ישראל, כולל למשל הפעלת שירותי חירום הכרוכים בחילול שבת ע"י יהודים לכלל האוכלוסייה, הקצאת תקציבים לבתי יראתם וכו'. מסקנתם הייתה (אני מצטט מהזכרון), שמרגע שיש מדינה יהודית, לצד מדינות העולם, אין שום ספק שיש הדדיות כלל אנושית ומחויבות ברורה לדאוג לכלל האוכלוסייה, יהודים ושאינם יהודים, באופן מקביל למה שאנחנו מצפים ממדינות אחרות שיהגו ביהודים הגרים בתוכם. ואולי זה הפירוש של ימינו למוטיב שמופיע מספר רב של פעמים בתורה: "תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם" (שמות יב מט), "משפט אחד יהיה לכם פגור פגור יהיה אחת פי אני ה' אלהיכם" (ויקרא כד כב), "הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר חקת עולם לדורתיכם ככם פגור יהיה לפני ה'": תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם" (במדבר טו, טו-טז). וראה עוד ויקרא ז ז ובמדבר טו כט.

⁹ אברהם ודוד אומרים לכאורה אותו הדבר, כפי שפתחנו בהערה 1 לעיל וכפי שנראה במדרשים רבים להלן. אך באמת, יש הבדל. דוד אומר: "כי גרים ותושבים אנחנו לפניך" כלפי הקב"ה, בתפלתו בעת התנדבותו לבניין הבית! כלפי שמיא ודאי כולנו גרים ותושבים. אבל אברהם אומר זאת כלפי בני חת! זאת ועוד, דוד מוסיף את המילים: "ככל אבותינו" (וכן גם בתהלים לט יג: "ככל אבותי"). והאבות אמרו זאת על שכניהם תושבי הארץ. ראה במדרש שם, שהוא בפרשת וישב, שגם יצחק ויעקב חשבו עצמם גרים ותושבים. אבל זו של אברהם הנאמרת לבני חת, היא הקשה (או הגדולה) מכולם.

¹⁰ ראה מכילתא זו גם במסכת גרים פרק ד. וכבר הרחבנו במדרש זה בדברינו [גר לא תונה](#) בפרשת משפטים וכאן רצינו להראות את ההרחבה שעושה המדרש לנימוק של הדרישה להיזהר בכבוד הגר. לא רק משום: "כי גרים הייתם בארץ מצרים", אלא בשל אמירתו של אברהם אבי האומה: "גר ותושב אנכי עמכם" וכן של דוד המלך: "כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו". בני אברהם הביולוגיים שכינה עצמו גר תושב (לא כולם בני דוד) אינם יכולים להונות את הגר תושב שבא לחיות עמהם.

"והארץ לא תמכר לצמיתו ת" - לחולטנית, "כי לי הארץ" - אל תרע עיניך בה כי גרים ותושבים אתם, אל תעשו עצמכם עיקר.¹¹ וכן הוא אומר: כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו, וכן דוד אומר: כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי, אתם עמדי, דיו לעבד שיהיה כרבו כשתבוא שלי הרי היא שלכם.¹²

בראשית רבה וירא, פרשה נג סימן יד

... "שְׁמַעַתָּה תִּפְלְתִי ה' וְשִׁנְעַתִּי הַאֲזִינָה אֶל דְּמַעְתִּי אֶל דְּמַעְתִּי אֶל תַּחֲרַשׁ כִּי גַר אֲנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשֵׁב כָּכֵל אֲבוֹתַי" (תהלים לט יג).¹³ - אל דמעתה של הגר לא החרשת, אל דמעתי אתה מחרשי! ואם תאמר ע"י שהיתה גיורת היתה חביבה, אף אנכי: "כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי".¹⁴

שבת שלום
מחלקי המים

¹¹ ראה בתנחומא לעיל: "הצדיקים, הקב"ה עשה אותן עיקר, והן עושין עצמן טפלין".

¹² ראה ציטוט מדרש זה בילקוט שמעוני תורה פרשת בהר רמז תרסא, בו אולי הנוסח בהיר יו תר: "והארץ לא תמכר לצמיתות לחלוטין, כי לי הארץ אל תרע עיניך בה. כי גרים ותושבים אתם עמדי אל תעשו עצמכם עיקר, וכן דוד אומר כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי ואומר כי גרים אנחנו [לפניך] ותושבים ככל אבותינו, אתם עמדי דיו לעבד שיהא שוה כרבו, כשתהיו שלי הרי היא שלכם". רק לעתיד לבוא "כשתבוא שלי" או "כשתהיו שלי", גם הארץ תהיה לכם לנחלה סופית ולצמיתות. ועדיין השימוש כאן בביטוי: "דיו לעבד שיהיה כרבו" לא ברור. מה ארעי ברב? כך או כך, הרי לנו קשר בין גר ותושב של דוד (אברהם לא מצוטט פה) ובין דין שנת היובל בה חוזרות האדמות לבעליהן המקוריים.

¹³ זה הפסוק מתהלים לג שכבר הזכרנו בקצרה בראש דברינו. והרשינו לעצמנו להעתיק את הפסוק במלואו לתוך המדרש, בניגוד לדפוסים ולכתבים שמקצרים, משום שכולו רלוונטי לדרשה שלפנינו.

¹⁴ דוד (בעל תהלים) מבקש להשוות עצמו להגר ומיחל שהקב"ה ישמע תפילתו, כפי ששמע אל תפילת הגר, שהרי גם הוא גר ותושב כמותה. ואיפה אברהם בכל המדרש הזה? זה שכינה עצמו גר ותושב, אבל שילח את הגר? שים לב שדוד משווה עצמו אל הגר ולא אל אברהם! ועכ"פ, ראה פירוש רד"ק לפסוק זה: "כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי, וכן אמר דוד בדברי הימים (א כט, טו): כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו. והענין כי האדם בעולם הזה כמו הגר בארץ לא לו, כי נוסע תמיד ממקום למקום, כי האדם בעולם הזה אין לו מעמד וקיום בו, כי כל יום הוא בדרך שיסע ממנה ולא ידע יומו". נוסעים מתמידים אנחנו ...